

транспортно-експедиторської діяльності цей строк можливо прописати тільки в договорі.

Крім цього, на законодавчому рівні не встановлена різниця у відповідальності експедитора, який виступає від свого імені або від імені клієнта чи самостійно виконує зобов'язання. Бо в рамках здійснення обов'язків за договором транспортного експедирування експедитор може укласти, крім договору перевезення, також договір зберігання, договір страхування і т.ін., необхідно встановити, що при порушенні договору транспортного експедирування, яке викликане неналежним виконанням іншого договору, експедитор несе відповідальність перед клієнтом за тими самими правилами, за якими перед експедитором відповідає третя особа, яка порушила відповідний договір.

Тому що експедитор несе матеріальну відповідальність самостійно, спеціаліст у сфері транспортного експедирування рекомендує страхувати вантаж на різницю його вартості та грошових коштів, якими володіє експедиторська компанія.

Таким чином, положення щодо відповідальності за договором транспортного експедирування на законодавчому рівні є невірними і потребують виправлення.

Література

1. Агарков М.М. Обязательства по советскому гражданскому праву // Учен. тр. ВЮОН. – 1940. – Вып. III. – 191 с.
2. Брагинский М.И., Витрянский В.В. Договорное право. Кн. 4. Договоры о перевозке, буксировке, транспортном экспедировании и иных услугах в сфере транспорта. – Изд-е доп., испр. (2-й завод). – М.: Статут, 2004. – 910 с.
3. Витрянский В.В. Договоры о транспортной экспедиции и иных услугах в сфере транспорта. – М.: Статут, 2003. – 320 с.
4. Гражданское право: В 2 т. / Под ред. Е.А. Суханова. – М.: БЕК, 1994. – Т. 2. – 620 с.
5. Иоффе О.С. Обязательственное право. – М.: Госюриздат, 1975. – 466 с.
6. Мейер Д.И. Русское гражданское право. – М.: Статут, 2000. – 266 с.
7. Плужников К.И. Транспортное экспедирование. – М., 1999. – 256 с.
8. Саватье Р. Теория обязательств. – М.: Прогресс, 1972. – 440 с.
9. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 березня 2003 року // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 461.
10. Цивільне право України: Підручник / Є.О. Харитонов, Н.О. Санаіахметова. – К.: Істина, 2003. – 776 с.

УДК 347.426.6 (477)

О.О. Боярський

ДЕЯКІ СПЕЦІАЛЬНІ ВИПАДКИ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ ЗА ЦК УКРАЇНИ

Складовим елементом побудови в Україні правової демократичної держави є відображення на рівні закону надійного захисту прав людини і громадянина, відповідальності держави та її органів перед громадянами. Обов'язок держави – захищати життя людини. У свою чергу, гарантією здійснення людиною права

на життя і виконання відповідного обов'язку держави є правило ст. 56 Конституції України, де закріплене право кожного на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, заподіяної незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень.

Разом з тим до прийняття нового Цивільного кодексу України сучасне українське законодавство визнавало тільки принцип обмеженої відповідальності держави – у разі завдання шкоди при здійсненні правосуддя в кримінальних справах.

З прийняттям низки нормативно-правових актів, що регулюють правовідносини, пов'язані з відшкодуванням шкоди, насамперед нового Цивільного кодексу України, в Україні створені правові передумови для функціонування принципу відповідальності держави перед особою, зокрема у вигляді відшкодування шкоди, завданої державними органами та їхніми посадовими особами. Не в останню чергу це стосується відшкодування шкоди, завданої помилками в судочинстві. Його реалізація в даній сфері державної діяльності має певні особливості. Тому виникає потреба в детальному аналізі правовідносин, що виникають між державою й особою, державою і посадовими особами, що ведуть кримінальний, цивільний або адміністративний процес з тим, щоб правильно визначити міру відповідальності кожного за кримінальне переслідування невинних у кримінальному процесі, постановлення судом незаконного рішення в цивільній справі тощо. Слід визнати, що незаконні порушення кримінальних справ, затримання громадян, тримання під вартою, обшуки, виїмки, висунення обвинувачення невинними не бувають. Тому за такі порушення прав громадян має бути передбачена конкретна відповідальність. Оскільки держава взяла на себе обов'язок забезпечувати безпеку особи та її майна, то вона повинна нести відповідальність перед громадянином за правомірність всіх дій у сфері правосуддя. У свою чергу, це не виключає відповідальності посадових осіб і інших громадян, з вини яких особа стала жертвою необґрунтованого кримінального переслідування.

Слід зазначити, що питанням відшкодування шкоди в літературі приділялась певна увага (зокрема, відповідній проблематиці присвячені праці В.Т. Нора, Г.В. Єрьоменко, С.Д. Русу, І.Г. Калетніка, І.С. Ніжинської, Н.В. Терещенко), але значна кількість питань дедалі ще залишається недослідженою. Зокрема, сказане стосується проблем відшкодування шкоди, завданої неправомірними діями судових органів, щодо яких спеціальні дослідження практично відсутні.

На підставі викладеного можна дійти висновку, що питання відшкодування шкоди, завданої неправомірними діями судових органів, є актуальними з теоретичної та практичної точок зору.

У новому Цивільному кодексі питанням відшкодування шкоди взагалі присвячена глава 82, у ній відшкодуванню шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу дізнання, попереднього (досудового) слідства, прокуратури або суду присвячено одну статтю – 1176.

Зобов'язання, що виникають внаслідок заподіяння шкоди, належать до позадоговірних зобов'язань: їхні суб'єкти – кредитор (потерпілий) і боржник (заподіювач шкоди) – не перебувають у договірних відносинах; або обов'язок відшкодування шкоди не пов'язується з невиконанням або неналежним виконанням договірних зобов'язань між ними. Однак у випадках, передбачених законом, за нормами глави 82 ЦК України відшкодовується шкода, завдана також порушенням договірних зобов'язань. Так, ст. 928 ЦК підпорядкувала дії норм про деліктні зобов'язання: відповідальність перевізника за договором перевезення за шкоду, завдану каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю пасажирів [2, с. 780].

Зобов'язання із заподіяння шкоди виникають у результаті порушення прав, що мають абсолютний характер, – майнових прав (права власності) або особистих нематеріальних благ (життя, здоров'я, честь). Але зобов'язання, що виникають, мають відносний характер, оскільки в них уже безпосередньо визначені носії права (кредитор) та носії обов'язку (боржник).

Норми правового інституту відшкодування шкоди, завданої неправомірними діями, визначеними у главі 82 ЦК, за змістом можна поділити на дві великі групи. Перша містить у собі загальні правила та норми, які застосовуються до всіх зобов'язань із заподіяння шкоди, оскільки спеціальний закон не передбачає якихось винятків із загальних правил. До цієї групи, зокрема, можна віднести правила статей 1166, 1167, 1172, 1191-1193 ЦК України.

У статті 1166 Цивільного кодексу України міститься правило про загальний (генеральний) делікт, відповідно до якого будь-яка шкода, завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим немайновим правам або майну фізичної або юридичної особи, повинна бути відшкодована особою, яка її завдала, у повному обсязі.

Друга група норм, на відміну від першої, містить правила, передбачені законом для особливих випадків заподіяння та відшкодування шкоди, і тому може бути названа спеціальною. Ця група норм присвячена окремим (спеціальним) видам зобов'язань із заподіяння шкоди, а саме: зобов'язання із заподіяння шкоди актами влади (статті 1173-1175), зобов'язання із завдання шкоди правоохоронними органами (стаття 1176), зобов'язання із завдання шкоди малолітніми, неповнолітніми та недієздатними особами (статті 1178-1184), зобов'язання із завдання шкоди джерелом підвищеної небезпеки (статті 1187-1188), зобов'язання із завдання шкоди каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю (§ 2 глави 82), зобов'язання із завдання шкоди внаслідок недоліків товарів, робіт (послуг) (§ 3 глави 82).

Отже, поряд із загальним, або генеральним, деліктом, яким визначаються загальні умови відповідальності за завдання позадоговірної шкоди, цивільним законодавством визначаються окремі (спеціальні) делікти, в яких відображаються особливості окремих складів правопорушень і які становлять винятки із загальних правил про деліктні зобов'язання. Вони застосовуються у випадках, прямо передбачених законом, сфера їхньої дії прямо визначена законом і не підлягає ні розширеному тлумаченню, ані аналогії.

Виокремлення спеціального делікту пов'язано або з особливостями якоїсь загальної підстави (покладення відповідальності незалежно від вини), або у зв'язку із встановленням додаткових, спеціальних підстав відповідальності.

До одного зі спеціальних деліктів належить, зокрема, завдання шкоди правоохоронними органами. Особливий режим відшкодування шкоди, завданої фізичній особі незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу дізнання, попереднього (досудового) слідства, прокуратури або суду, передбачений статтею 1176 ЦК України.

Слід зазначити, що, порівняно із загальними положеннями, протиправна поведінка в деліктних зобов'язаннях даного виду має свою особливість.

Протиправне діяння, яким може бути завдано шкоди в цьому делікті, як уже зазначалось, має певну специфіку.

Зокрема, визначено вичерпний перелік протиправних діянь, що є умовою настання відповідальності:

- незаконне засудження. Засудженою визнається фізична особа, стосовно якої існує вирок суду, винесений відповідно до статті 332 КПК України;

- незаконне притягнення до кримінальної відповідальності. Притягненим до кримінальної відповідальності визнається громадянин, стосовно якого органами дізнання, попереднього (досудового) слідства, прокуратури винесена постановка про притягнення як обвинуваченого (статті 131, 132 КПК України);

- незаконне застосування як запобіжного заходу тримання під вартою. Взяття під варту може бути обране як запобіжний захід органами дізнання, попереднього слідства, прокуратури, суду за правилами статті 151 КПК України;

- незаконне застосування як запобіжного заходу підписки про невиїзд. Підписка про невиїзд може бути обрана органами дізнання, попереднього слідства, прокуратури, суду як запобіжний захід за правилами статті 155 КПК України;

- незаконне затримання. Затриманою вважається особа в разі її затримання за підозрою у скоєнні злочину (стаття 43-1 КПК України);

- незаконне накладення адміністративного стягнення у вигляді арешту чи виправних робіт. Адміністративне стягнення у вигляді арешту або виправних робіт застосовується відповідно до статей 31 та 32 КпАП України [1, с. 884-885].

Якщо ж шкоди завдано фізичним чи юридичним особам внаслідок іншої незаконної дії чи бездіяльності чи незаконного рішення органу дізнання, попереднього (досудового) слідства чи суду, вона відшкодовується на загальних підставах.

Для настання відповідальності необхідно, щоб перераховані дії правоохоронних органів та суду були незаконними.

Щодо суду слід зазначити, що рішення, яке приймається судом, має відповідати встановленим у законодавстві вимогам, щоб бути законним.

Так, судове рішення має бути законним і обґрунтованим.

Законодавець стисло визначає, що розуміється під законністю судового рішення, ухваленого судом першої інстанції. Наразі, відповідати встановленим вимогам буде лише судове рішення, котре ухвалене в повній відповідності до норм матеріального права, але, при цьому, з дотриманням норм процесуального

права, тобто визначеного процесуальним правом порядку ухвалення судових рішень.

Відтак законним є лише таке судове рішення, яке ухвалене (прийняте) в повній відповідності до норм матеріального і процесуального права. Тобто суд до ухвалення рішення має повною мірою встановити всі обставини, дослідити всі наявні докази, визначити норми матеріального і процесуального права, котрі слід застосовувати до спірних правовідносин. При цьому суд має забезпечити рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом, забезпечити змагальність сторін та свободу в доведенні ними суду доказів, а також у доведенні перед судом переконливості таких доказів. Судовий процес має здійснюватись у повній відповідності до процесуального права.

Право на відшкодування шкоди, завданої фізичній особі незаконними діями, рішеннями чи бездіяльністю у сфері правосуддя, виникає за умови їх протиправності, що доведена відповідним чином.

Наявність протиправності як характерної ознаки вказаних вище діянь має бути підтверджена певною реабілітацією особи шляхом постановлення судом виправдувального вироку, скасування незаконного рішення суду, винесення відповідного акта про закриття провадження у справі про адміністративне правопорушення тощо.

Якщо ці діяння не підтверджено реабілітуючими особою обставинами, то право на відшкодування завданої шкоди взагалі не виникає (ч. 3 ст. 1176 Цивільного кодексу України) [3, с. 384-385].

Правила статті 1176 ЦК України застосовуються в разі завдання шкоди лише фізичній особі, зокрема як особистої шкоди (обмеження волі, приниження честі, гідності людини згаданими незаконними діями), так і майнової (наприклад, при незаконній конфіскації). У разі смерті потерпілої особи право на відшкодування шкоди за правилами загального правонаступництва переходить до спадкоємців. Якщо в результаті зазначених дій шкоди завдано юридичній особі, наприклад внаслідок арешту керівника підприємства, то вона відшкодується юридичній особі за правилами статті 1173 ЦК України [4, с. 762].

Для перерахованих деліктів встановлюється відповідальність незалежно від вини посадових і службових осіб відповідних органів.

Таким чином, можна дійти висновку, що відшкодування шкоди, завданої правоохоронними органами та судом, порівняно із загальними умовами настання деліктної відповідальності, має низку специфічних ознак.

Насамперед, суб'єктом – заподіювачем шкоди є правоохоронні та судові органи, тобто органи, на які законом покладено здійснення специфічних функцій (зокрема, правосуддя).

Від імені зазначених органів діють їхні посадові та службові особи. Проте особу – заподіювача шкоди відділено від особи, яка несе відповідальність за заподіяну шкоду, оскільки посадові та службові органи органів дізнання, попереднього (досудового) слідства, прокуратури та суду, діяннями яких безпосередньо завдано шкоди, вчиняють їх не лише від імені зазначених органів, а й від імені держави.

Певну специфіку має протиправне діяння, яким може бути завдано шкоди в цьому делікті.

Зокрема, визначено вичерпний перелік протиправних діянь, що є умовою настання відповідальності: незаконне засудження; незаконне притягнення до кримінальної відповідальності; незаконне застосування як запобіжного заходу тримання під вартою; незаконне застосування як запобіжного заходу підписки про невиїзд; незаконне затримання; незаконне накладення адміністративного стягнення у вигляді арешту чи виправних робіт.

Якщо ж шкоди завдано фізичним чи юридичним особам внаслідок іншої незаконної дії чи бездіяльності чи незаконного рішення органу дізнання, попереднього (досудового) слідства чи суду, вона відшкодовується на загальних підставах.

Література

1. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: У 2 т. / За відп. ред. О.В. Дзери (кер. авт. кол.), Н.С. Кузнецової, В.В. Луця. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – Т. II.
2. Цивільний кодекс України: Наук.-практ. коментар / За ред. розробників проекту Цивільного кодексу України. – К.: Істина, 2004.
3. Цивільне право України: Навч. посіб. / Ю.В. Білоусов, С.В. Лозинська, С.Д. Русу та ін.; / За ред. Р.О. Стефанчука. – К.: Наук. думка; Прецедент, 2004.
4. Цивільний кодекс України: Коментар / За заг. ред. Є.О. Харитоновна, О.М. Калітенко. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2003.

УДК 347.133.8

Н.М. Дихта

ФІДУЦІАРНИЙ ДОГОВІР У РИМСЬКОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

У зв'язку з обраним курсом на входження України до Європейського співтовариства виникає необхідність визначення шляхів розвитку національного законодавства, переорієнтації його на загальнолюдські цінності та адаптації до європейського. У таких умовах особливу увагу необхідно звернути на галузі цивільного права, яке пов'язано з найбільшим колом учасників відносин. Особливим предметом дослідження та удосконалення національного законодавства є договір та зобов'язання, які він породжує. Договір привертає до себе увагу багатьох юристів та дослідників. Пояснюється це тим, що це питання тісно і нерозривно пов'язано з правом володіння в усіх його аспектах.

Мабуть, найскладнішою й найактуальнішою темою всього цивільного права України, як зобов'язального так і речового, є засновані на особливій довірі фідучіарні відносини, які частіше називають довірчими відносинами, що виникають внаслідок укладення фідучіарних угод.

Ступінь розроблення теми. Починаючи розгляд цього питання, слід зазначити, що в праві України відсутнє єдине і чітке поняття довірчих відносин, що